

Onderzoek verjonging van de Jeneverbes

rijksuniversiteit
 groningen**Voorwoord**

Afgelopen najaar kon je niet om de jeneverbes heen. Het tienjarig bestaan van het Jeneverbesgilde zorgde voor veel publiciteit in de schrijvende pers, maar ook de regionale televisie die er aandacht aan heeft besteed. Ruim 220 mensen waren op de jubileumavond aanwezig. Eén van de lezingen die avond was van Chris Smit van de Rijks Universiteit Groningen. Hij kwam met nieuwe informatie voortkomend uit ons Drentse onderzoek. Die informatie is grotendeels door jullie, als vrijwilligers, verzameld. Vertegenwoordigers van het Prins Bernhard Cultuurfonds waren verbaasd, verrast en enthousiast over het gepresenteerde resultaat. Inmiddels is ook de volgende fase mogelijk van ons project en daar zijn we het fonds zeer dankbaar voor. De opzet heeft nu ook een landelijk karakter gekregen en biedt veel mogelijkheden voor uitbouw en verder onderzoek. Het is een Drents model zou je kunnen zeggen, waarbij jullie als vrijwilligers de bouwstenen hebben aangedragen. Onze oren en ogen in het veld, waar nog steeds van alles te ontdekken valt. In deze nieuwsbrief staat daar een paar mooie voorbeelden van vermeld. We nemen jullie graag mee in de ontwikkelingen en daarom is er weer een vrijwilligersdag gepland, dus noteer die dag (25 september) in je agenda. Daar valt weer veel te horen, leren en uit te wisselen. Sommige groepen weten ook steeds de lokale pers te vinden en daardoor ook weer nieuwe vrijwilligers te interesseren. In de nieuwsbrief vindt je daar weer een voorbeeld van. Het Jeneverbesgilde is druk bezig met de verdere invulling om aandacht voor de Jeneverbes te krijgen en te houden. Daar gaan jullie straks meer van horen. Wij staan altijd open voor vragen, opmerkingen en/of ideeën. Ik wens iedereen weer veel succes en vooral plezier bij het voortzetten van ons belangwekkende werk.

Jan Grotenhuis,

Voorzitter Jeneverbesgilde.

Over het onderzoek aan de jeneverbes

Marijke Drees en Chris Smit

Herfst en winter 2014-2015 zijn de vrijwilligers/waarnemers weer het veld in gegaan en hebben de hun bekende jonge planten weer opgezocht, om te bekijken hoe ze de winter doorgekomen zijn. Er is ook een gebied aan het onderzoek toegevoegd: De Tweelingen, waar Jaap Ruiter en Jan Grotenhuis een plot hebben gekarteerd en gevolgd.

In november vierde het Jeneverbesgilde haar 10-jarig Lustrum met een grote Jeneverbesavond. Daar heeft Chris Smit de eerste resultaten van zijn onderzoek gepresenteerd. U kreeg hiervan al een voorproef in Nieuwsbrief nr. 3.

Een student van Groningen, Nieck Kromkamp, schreef hierover een artikel voor De Levende Natuur. Presentatie en artikel kunt u vinden op www.jeneverbesgilde.nl.

Op de Velddag/waarnemersdag van 25 september hopen we u allen weer te ontmoeten. Zie voor het programma elders in deze nieuwsbrief.

In de Nieuwsbrief 3 hebben we u bericht over de subsidie die het Prins Bernhard Cultuurfonds ons heeft toegekend voor een landelijk project. Met die subsidie en met gebruik van onze ervaringen heeft FLORON een landelijke website en invoermodule ontwikkeld. Het onderzoek wordt uitgebreid van de groei en overleving van de jonge jeneverbes naar de demografie van de soort: groei en overleving in alle leeftijdsfasen. Elders in deze nieuwsbrief zal Laurens Sparrius van FLORON meer vertellen over dit onderzoek naar de demografie. De start is op 25 september, en dan komt er ook een uitleg achter het scherm van de computer en in het veld.

Wij zijn blij dat het Drentse project een landelijke opvolger krijgt. Wij hopen dat u allemaal wilt meedoen in deze nieuwe opzet.

U zult op het nieuwe formulier een aantal vertrouwde vragen missen: over vraatschade en veegschade is inmiddels voldoende informatie verzameld. De 'schade' treedt op, en leidt vooral tot een andere vorm van de struiken, maar leidt niet tot een hogere sterfte. Vraat door konijnen komt op dit moment te weinig voor, om daarover conclusies te kunnen trekken.

Marijke Drees blijft coördinator tot de afloop van het (Drentse) project dat we samen met het Jeneverbesgilde hebben opgezet, dus tot september 2016. Zij is ook na de velddag bereikbaar voor uw vragen.

Mailadres: marijke.drees@kpnplanet.nl

Het onderzoeksproject kan worden uitgevoerd dankzij een subsidie van het Van Lange fonds, een van de fondsen op naam van het Prins Bernhard Cultuurfonds

Een nieuwe telmethode voor Jeneverbespopulaties

Laurens Sparrius (FLORON) & Marijke Drees

In de afgelopen drie jaar heb je tellingen gedaan om de groei en overleving van jonge Jeneverbes in de gaten te houden. Zo konden we zien hoeveel kiemplanten overleven en wat de oorzaken zijn van sterfte. In 2015 begint een nieuw, landelijk, onderzoek, naar de trend van jeneverbes in de tijd. Daarvoor gaan we populaties van de Jeneverbes tellen, zowel jonge als oude struiken. Een projectgroep bestaande uit Marijke Drees, Chris Smit, Laurens Sparrius en Bart Kuiper heeft zich gebogen over noodzakelijke aanpassingen aan de telmethode en de manier waarop we de telgegevens registreren en presenteren.

Want zijn de eisen aan de tellingen en telgebieden?

In het nieuwe telproject worden alle individuen in een telgebied gemeten, dus ook de oude. In het ideale geval zijn zo'n 50 - 150 exemplaren (oud en jong samen) aanwezig. Dat betekent dat binnen grote natuurterreinen een gemakkelijk te herkennen deelgebied wordt gekozen. Elke Jeneverbes moet terug te vinden zijn. Daarvoor is het handig om de struiken op een kaart in te tekenen als ze dicht bij elkaar staan, of met GPS in te meten als ze verspreid in een gebied staan. Ook kun je gebruik maken van een genummerd merkje, zodat elke plant een uniek nummer heeft. De waarnemer kan zelf zijn methode kiezen.

Welke gegevens worden in het nieuwe project verzameld?

Op basis van de gegevens die in de afgelopen jaren zijn gedaan, hebben we het aantal te verzamelen gegevens per struik sterk kunnen verminderen. Zo noteren we van elke plant alleen nog het levensstadium (kiemplant tot aftakelend), de dikste stamdiameter, de vitaliteit (bruinverkleuring), doodsoorzaak, en wel/geen schaduw.

Gegevens invoeren via Verspreidingsatlas.nl

FLORON maakt deze zomer een website voor het registreren van de tellingen. Ook kun je tellingen van andere gebieden en tellers bekijken. Op de website kun je een veldkaart uploaden zodat de hele administratie van je telgebied online staat. Mocht je jouw telgebied willen overdragen aan een andere persoon, dan kan die zo aan de slag. De website geeft ook statistieken over de tellingen: een overzicht van individuen door de jaren heen, en een cijfer voor de gezondheid van de populatie: is de Jeneverbes stabiel, groeit of krimpt de populatie? Dat laatste doen we met een matrixmodel, dat in het boek Planten tellen (Piet Bremer e.a. 2012) wordt toegelicht.

We hopen dat jullie allemaal met dit project willen meedoen. FLORON zal de Jeneverbestellingen uit vorige jaren overzetten in dit systeem. Zo zijn er dan al bij de lancering van de website gegevens van eerdere jaren aanwezig. Een handleiding voor het project komt in de zomer beschikbaar tegelijk met de website. Ben je van plan om mee te doen, dan kun je je nu alvast registreren bij Verspreidingsatlas.nl door een inlogaccount aan te maken en je daarbij aan te melden als waarnemer bij FLORON.

Je kunt ook wachten tot de Velddag op 25 september. Daar gaan we de nieuwe methode presenteren, binnen op de computer, en we gaan buiten aan de slag met het opmeten van oude bomen. Daarna is er ruimschoots tijd voor discussie en vragen.

SLIJMKLODDERS EN VLIEGENPOEPJES

Bernhard de Vries

In de zomer is het in jeneverbesstruwelen een beetje armoedig wat schimmels en paddenstoelen betreft. Mocht het echter net een dag of meer geregend hebben bij warm weer dan kom je niet zelden op de takken oranje slijmklodders tegen. Ter plaatse is dan de tak verdikt en de klodders blijken uit kleine openingen van die verdikking te komen. Als je dan iets meeneemt en thuis onder de microscoop bekijkt dan zie je losliggende ruitvormige grote oranje sporen (Teleutosporen). Dikwandig zijn ze en in het midden met een dwarswand. Als je geluk hebt dan ontdek je aan de uiteinden kleine gaatjes. Daaruit kiemt een cel die vier dunne steeltjes heeft; een basidium. Op die steeltjes komen kleine spoortjes; deze infecteren dan een andere gastheer, in ons geval Lijsterbes. Het is een niet zeldzame parasiet:
Gymnosporangium (Jeneverbesroest zie figuur) Er zijn enkele soorten te onderscheiden op de gewone Jeneverbes maar ook op exotische soorten; de sporenvorm en maten zijn belangrijke herkenningspunten. Voor de jeneverbes is het geen groot gevaar; meestal overleeft de struik deze ziekten.

Een geheel andere parasiet is in het veld zichtbaar als kleine zwarte stipjes op dode gevallen jeneverbesnaalden. Bekijk je deze zwarte stipjes nauwkeurig dan zie je er een donker lijntje in; een spleetje (zie foto). Lukt het je om van een naaldje zo'n klein vliegenpoepje tussen object- en dekglasje te krijgen en te bekijken onder de microscoop dan vind je daarin kleine dunwandige zakjes met daarin heel dunne sliertjes die aan de buitenkant met slijm omgeven zijn; de

sporen. Het is *Lophodermium juniperinum* (Jeneverbesspleetlip) een zeer algemene parasiet.

Dikwijls vind je struiken waarvan een takje of tak geheel bruin wordt; daar is deze stiekeme parasiet actief geweest. De slangvormige spoortjes konden de naalden infecteren doordat ze er met hun slijm aan bleven kleven. Plaatselijk kan deze soort (on)behoorlijk huis houden. De gedachte aan bestrijden is onzinnig. De enige mogelijkheid is bevorderen van een sterke populatie met genoeg verjonging. Op Mantingerzand hebben we wel eens de indruk gehad dat een halfopen en beweid struweel minder aangetast is dan een onbeweid dicht struweel.

Literatuur:

Termorshuizen, A.J. & C A Swertz 2011, Roesten van Nederland.

Arnolds, E & al. 2015. Oecologische Atlas van Drenthe deel 3.

Jeneverbesgroep Kraloo sluit het werkseizoen feestelijk af

Wie vanaf de Kraloërweg het Commissaris Cramerpad oprijdt, moet het opvallen dat de jeneverbesstruiken, rechts op de heuvels, weer vrijstaan. Dat is niet vanzelf gegaan. Zes jaar geleden leverde een enthousiaste groep vrijwilligers de vleermutskeider in Diever op na weken metselen en timmeren. Henk Mulder, een van de initiatiefnemers, vond het jammer dat de groep uit elkaar zou vallen en zocht een nieuw project. Na een tip bezocht hij Kraloo en kreeg uitleg over de vitaliteit van jeneverbessen langs het fietspad. Stichting Landschapsbeheer Drenthe (SLD) werd ingeschakeld en een plan tot behoud en uitbreiding van het jeneverbesstruweel ontworpen. De groep ging opnieuw enthousiast aan de slag. Zes jaar is er om de veertien dagen een dag gewerkt van september tot maart, buiten het broedseizoen. Eigenaars van de bospercelen, mevrouw M. Moret, gaf toestemming en kwam regelmatig kijken. In 2014 schonk ze de groep een motorzaag

Door kap van opslag staan de jeneverbessen weer vrij. Hero Moorlag

Eerste jonge jeneverbes met bessen. Hero Moorlag

om de dikste bomen te verwijderen. Het resultaat is overweldigend.

Jeneverbesstruiken zijn van oorsprong de waggelbossies van Drenthe. Lang geleden struinde de historische figuur Waggel Jan de jeneverbesstruwelen af om de kruidige bessen te verzamelen en die te verkopen aan apothekers en jeneverstokers. Jan van Ginkel, een van de oprichters van het Jeneverbesgilde in 2004, verkleedde zich als Waggel Jan om het doel van het gilde

Waggelbossie verjongt zich spectaculair

kracht bij te zetten. In de jaren daarna werd onderzoek gedaan naar de verjonging van deze kritische struik. Verzuring, verdroging en vergroening van de helde zouden oorzaken zijn van de teloorgang van de Drentse jeneverbes. Maatregelen werden genomen in de vorm van plaggen en vooral het vrijzetten van

de struiken. Elken, berken en den-nen groeten veel sneller dan jeneverbessen. Komen de waggelbossies in de schaduw van bomen te staan, dan kwijnen ze weg en sterven af. Op Kraloo is door de Jeneverbesgroep op tijd ingegrepen. Alle opslag werd verwijderd. De wind kan weer door het struweel waaien en daarvan houden jeneverbessen. Er ging struik-helde groeten en pioniers als groen- en rood bekertjesmos, korstmossen die hier thuishoren. Maar wat meer is, de jeneverbessen gingen zich verjongen, oplopend tot 51 jonge jeneverbessen in 2014, waarvan één nu al besdragend. Het vele werk van de jeneverbesgroep is hiermee een klassiek voorbeeld van natuurbescherming met gegarandeerd succes. Een particulier initiatief dat leidde tot soort-

behoud en -uitbreiding. Naast de jeneverbesgroep waren vorige week bij de afsluiting van het werkseizoen aanwezig mevrouw M. Moret, Jan van Ginkel, voorzitter van het Jeneverbesgilde Jan Grotenhuis en Pieter Posthumus van de SLD. Eerst liepen we naar het bos aan de zuidkant van de Kraloërweg. Hier bevindt zich het nieuwe project. Bomen zijn er gekapt om jeneverbesstruiken vrij te zetten. Miraculeus is de spontane groei van kraathelde die in het nu open terrein is ontstaan. Een eerste succes. Middels plagstroken wil men jeneverbessen 'uitnodigen' zich in het zand te verjongen. Het blijft moeilijk erachter te komen welke bodemgesteldheid de bessen prefereren voor de ont-kleining. De groep probeert, tast af, doet ervaring op en wacht het resultaat af. Zes jaar ervaring liggen aan de noordkant van de Kraloërweg. Iedereen toonde zich enthousiast bij het zien van de verjonging van het jeneverbesstruweel. Hier, tegen de helde van het Holtveen, heeft de natuur nieuwe kansen gekregen. Insecten en vogels langs het Commissaris Cramerpad profiteren. Na de excursie reden we naar 't Olde Posthuus, door etgenaar Lambert Prent speciaal voor deze gelegenheid geopend. Onder het genot van een kop koffie met gebak en een drankje werd nagepraat en werden plannen voor september gemaakt. Het onderzoek naar de verjonging van jeneverbessen wordt sinds 2012 intensiever in heel Drenthe uitgevoerd. De projecten op Kraloo tonen aan dat met adequate ingrepen veel kan worden bereikt.

Hero Moorlag

Het Jeneverbesgilde nodigt je uit: Veld-/ en Waarnemersdag *‘Introductie online module jeneverbesonderzoek’*

Het Jeneverbesgilde en Landschapsbeheer Drenthe organiseren op **25 september** in **Schoonloo** een veld-/ en waarnemersdag rondom de introductie van de online module jeneverbesonderzoek naar de trend van jonge en volwassen jeneverbessen. Op basis van onze ervaringen heeft Floron daarvoor een website gemaakt.

Vrijwilligers die in het verleden hebben meegewerkt aan het jeneverbesonderzoek of die interesse hebben in deelname aan het onderzoek, zijn hierbij van harte uitgenodigd.

Programma

9.30 - 10.00 uur	Inloop en koffie / thee.
10.00 - 10.10 uur	Opening door Bart Kuiper, Landschapsbeheer Drenthe.
10.10 - 10.40 uur	Uitleg online module Laurens Sparrius, Floron en Chris Smit, Rijksuniversiteit Groningen.
10.40 - 11.00 uur	Vragenronde.
11.00 - 12.30 uur	Veldbezoek en inventariseren o.l.v. Marijke Drees.
12.30 - 13.30 uur	Lunch bestaande uit soep en brood.
13.30 - 15.00 uur	Invoeren in de online module o.l.v. Marijke Drees, Laurens Sparrius en Chris Smit. Ruimte voor vragen.
15.00 – 16.00 uur	Borrel / thee.
16.00 uur	Afsluiting.

Wil je zo vriendelijk zijn je voor donderdag 24 september op te geven? Dit kan door middel van het [inschrijfformulier](#) in de agenda op www.lbdrenthe.nl. Geef je hierbij eventuele dieetwensen aan?

De veld-/ en waarnemersdag vindt plaats in:

Café Hegeman, Hoofdstraat 16 9443 PA Schoonloo

